

Restauratie Wildemanshof Alkmaar bijna af Wildemanshof weer up to date voor 300-jarig jubileum

Als start van de restauratie plaatste wethouder Anjo van de Ven op 13 september de windvaan

Al maanden wordt het Wildemanshof aan de Oudegracht door steigers onttrokken aan het zicht. Er is een stevige restauratie gaande om ervoor te zorgen dat het hof in 2014, bij het driehonderdjarig bestaan, er niet alleen prachtig bij staat maar ook weer helemaal van deze tijd is.

Het Wildemanshof is een bijzonder hofje voor 23 'hofdames' en een huismeester, dat nog wordt bewoond volgens de oorspronkelijke statuten. Het hof is aan het begin van de achttiende eeuw gesticht door de heer G.F. Wildeman die in zijn testament middelen beschikbaar stelde voor het bouwen van een hofje. Het moest een hofje van behoorlijke omvang worden. Na een zoektocht voor een geschikt terrein, werden aan de Oudegracht enkele

huizen met het achterliggende terrein aangekocht voor de stichting van het Wildemanshof. De officiële stichtingsdatum werd 1714. Het hofje bestaat dus komend jaar driehonderd jaar. Nog steeds wordt dit erfgoed gewetensvol bestuurd en bewaard door een college van regenten.

■ SUBSIDIES

Met het jubileum in het verschiet, zijn sinds 2007 de plannen voorbe-

reid voor onderhoud van het hof. Uiteindelijk is gekozen voor een totale restauratie omdat dan alle problemen en gebreken in één keer aangepakt konden worden. De restauratie werd mogelijk gemaakt door een subsidie van de Gemeente Alkmaar, een royale subsidie van de Provincie Noord-Holland en een financiering met laagrentende lening door het Nationaal Restauratie Fonds.

■ AANPASSINGEN IN HET VERLEDEN

Hoewel je het aan de buitenkant niet ziet, is het Wildemanshof wel degelijk met zijn tijd meegegaan. De kruiskozijnen uit de bouwtijd zijn

Hofjesboek Alkmaar is uit

Het lang verwachte hofjesboek van Alkmaar is uit. Jurjen Vis verdiepte zich in de geschiedenis van de hofjes en beschreef die in bijna 400 pagina's. De hofjes worden in Alkmaar overigens provenhuizen genoemd, een woord dat is afgeleid van 'prove', een periodieke gift aan de bewoners, met voedsel en brandstof.

Tuin Wildemanshof op de omslag van het onlangs verschenen boek Hofjes van Alkmaar

Jurjen Vis werd ondersteund door een deskundige redactie, bestaande uit Harry de Raad (Regionaal Archief) en Gonna de Reus en Carolien Roozendaal (Monumentenzorg). De huidige bewoners, beheerders en regenten komen aan het woord in korte interviews, gemaakt door Judith Flapper. Nikki Natziyl maakte de bijbehorende foto's. De overige foto's in het boek zijn gemaakt door Joop Elsinga

Het boek 'Hofjes van Alkmaar' is deel 14 in de Alkmaarse Historische Reeks. Het is te koop bij de boekwinkels Feyn, Het Keerpunt en Van der Meulen.

(Zie pagina 11 voor een exclusief interview met een huidige bewoonster, dat niet is opgenomen in het boek)

in de loop der jaren vervangen door kozijnen met schuiframen. Schoorstenen werden aangepast en het platte dak van de regentenkamer, die zich boven de poort bevindt, werd vervangen door een kap met schoorsteen. Aan de binnenkant werd de regentenkamer voorzien van een nieuwe betimmering en schoorsteenmantel. En het binnenhof, ten slotte, werd rond het midden van de negentiende eeuw voorzien van moderne gietijzeren goten.

Helaas zijn in de loop der jaren ook elementen verdwenen, waaronder schoorstenen, een gietijzeren pomp op het binnenterrein en de stoep met hardstenen palen aan de

Oudegracht. Toch oogt het Wildemanshof nog steeds authentiek en romantisch. Dit komt zeker ook door de prachtige leilinden langs de gevels van het binnenhof. Deze oude bomen zullen na afloop van deze restauratie nog een opknapbeurt krijgen om ze ook voor de toekomst te behouden.

■ VORIGE RESTAURATIE

De laatste restauratie is van veertig jaar geleden. In 1972/1973 is het Wildemanshof namelijk op zeer zorgvuldige wijze gerestaureerd aan de hand van een plan van Piet Verhoeven van bureau monumentenzorg van de Gemeente. Verhoeven, die al die jaren zeer betrokken is gebleven bij de hofjes van Alkmaar, werd na zijn pensionering regent. In die rol is hij nu verantwoordelijk voor deze restauratie.

■ WAT GEBEURT ER PRECIËS?

Door de jaren heen is het Wildemanshof keurig onderhouden, onder meer op basis van de rapportages van Monumentenwacht Noord-Holland.

Was een restauratie dan wel nodig? Eigenlijk wel. Na zo'n veertig jaar blijken er toch diverse grotere en kleinere zaken te zijn die aangepakt moeten worden. Zo wordt bij de huidige restauratie het aangetaste metsel- en voegwerk hersteld en worden nieuwe goten aangebracht. De voor die tijd moderne gietijzeren goten hadden het overigens wel 150 jaar uitgehouden! Nu waren ze echter zo slecht dat ze opnieuw gegoten moesten worden. Dit is gebeurd bij Gieterij Borcherts in Sappemeer en hopelijk voor de volgende 150 jaar...

Verder bleek het zink van de andere goten en het lood op de nokken zodanig versleten dat het vernieuwd moest worden. Ook veel houtwerk van kozijnen, ramen en de door-

gangen moest worden hersteld. Voor het schilderwerk is gekozen voor een nieuw kleurenschema met warmere kleuren.

Aardig detail is dat de vaan met de 'wildeman' op de schoorsteen van de regentenkamer weer is verguld, evenals de puntjes op de hoekschoorstenen. De juiste kleur is op basis van onderzoek vastgesteld. Het is letterlijk en figuurlijk een schitterend gezicht.

■ MEER COMFORT

De restauratie van het hof is tegelijkertijd aangegrepen om de woningen te voorzien van nieuw beschot met isolatie. Om het comfort van de woningen verder te verhogen, worden alle vensters voorzien van zogehe- ten achterzetbeglazing. Moderne dubbele beglazing past niet in een monument en daarom wordt gekozen voor dit alternatief.

Ten slotte was de restauratie een mooie gelegenheid om de complexe bouwgeschiedenis van het Wildemanshof te achterhalen en te doorgronden. Dit bouwhistorisch onderzoek wordt op dit moment uitgevoerd door de bouwhistorici Steven Kalverdijk en Rob de Vries. In 2014 zal dit onderzoek in de RAMAreeks worden gepubliceerd.

Door de inzet van Aannemingsmaatschappij Konst & Van Polen en het gunstige weer van de afgelopen zomer verlopen de werkzaamheden voorspoedig. De verwachting is dat de werkzaamheden rond de jaarwisseling voltooid zullen zijn. Het Wildemanshof is dan weer voor iedereen toegankelijk.

Klaas Boeder, adviseur instandhouding monumenten.

Alkmaar één van best presterende monumentengemeenten

De landelijke vereniging voor bescherming van cultuurmonumenten Heemschut heeft in haar jaarlijkse 'grote monumenten gemeentetest' onder 408 Nederlandse gemeenten, Alkmaar de maximale score toebedeeld: drie sterren. Daarmee staat Alkmaar op de lijst van de best presterende monumentengemeenten.

Wethouder Monumenten Anjo van de Ven is trots: "We zien de score als een opsteker; het toont dat we op de goede weg zitten! Niet alleen als stad maar ook als regio: Ook Heerhugowaard scoort drie sterren. Regionaal hebben we ons erfgoed hoog op het prioriteitenlijstje staan. Dat geldt straks, als Schermer en Graft-de Rijp zich bij onze gemeente voegen, nog meer. Doel is die drie sterren ook voor de volgende jaren te behouden!"

De inhoudelijke basis van het onderzoek is de analyse van het monumentenbeleid van gemeenten, gemaakt door Cor Wijn (adviseur erfgoedbeleid BMC). Deze analyse werd uitgevoerd voor zijn boek 'de culturele stad' dat begin 2014 verschijnt. Wijn ontwikkelde een classificatiemodel voor gemeentelijk monumentenbeleid, dat uitgedrukt wordt in sterren.

Om de cultuurhistorie te bewaren en beleefbaar te maken besteden de vakgroepen Monumentenzorg & Archeologie veel aandacht aan archeologisch, bouw- en cultuurhistorisch onderzoek. Voorbeelden zijn het interieuronderzoek in Huize de Dieu, het dendrochronologisch onderzoek in de panden van de NL Zaak aan de Mient en het grootschalig archeologisch onderzoek aan de Paardenmarkt.

Verder in dit nummer

Langestraat 49-51 vroeger één groot pand	pag 4
Monumenten & Archeologie op Facebook	pag 6
Drie nieuwe archeologische rapporten	pag 6
Kennemerpark 15 in 21e eeuw	pag 7
Mient 16 één na oudste pand	pag 8
Vondsten in de foyer	pag 9
Kettinganker hield kerk in bedwang	pag 10
Exclusief interview	pag 11
Bijzonder bodemvondsten	pag 12

Nancy de Jong, archeologe, richt de expositie in (Foto: Fotostudio Wick Natziyl)

Archeologische topstukken te zien in publiekshal Stadskantoor

In een prachtige vitrinekast in het Stadskantoor, zijn sinds eind vorige maand archeologische topstukken te zien uit verschillende perioden van de geschiedenis. Wethouder archeologie en monumentenzorg Anjo van de Ven opende op 28 november deze tot de verbeelding sprekende expositie in de publiekshal.

De vakgroep archeologie van de gemeente voert sinds de jaren negentig van de vorige eeuw veel opgravingen uit. Naast veel sporen van bewoning, worden dan ook steeds grote hoeveelheden voorwerpen gevonden. Deze komen vaak in fragmenten uit de bodem en worden daarna, met veel precisie en geduld, gerestaureerd. Samen vertellen ze het verhaal van de rijke historie van Alkmaar.

■ TASTBARE RESTEN

De expositie in de vitrinekast is bedoeld om het resultaat van deze noeste arbeid aan een breed publiek te laten zien. Er is van alles te bewonderen. Van kookpotten en bakpannen tot onderdelen van kinderserviesjes, en van prachtig glaswerk tot een unieke bronzen waterketel, een zogenaamde lavabo.

"Erfgoed maakt onze stad, archeologie is daar een belangrijk onderdeel van," zei wethouder Van de Ven tijdens de onthulling in het Stadskantoor. "Dit erfgoed geeft ons ook heel veel mogelijkheden voor de toekomst. Deze expositie met archeologische voorwerpen laat ons de tastbare resten van onze historie zien en de creativiteit van onze voorouders. Ook voor jonge mensen een inspiratie voor hun toekomst."

■ KAST UIT TIEL

De indrukwekkende glazen kast waarin de vondsten worden tentoongesteld, is overgenomen van het waterschap uit Tiel. De kast was oorspronkelijk ontworpen voor de Dijkgraaf. Medeontwerper Jeroen Zeekaf heeft ervoor gezorgd dat de kast een goede nieuwe plek kreeg. Het is een schitterend ontwerp, geheel volgens de maatprincipes van de Gulden Snede.

■ BEZICHTIGEN

De expositie neemt bezoekers mee op reis naar de tijden van het Alkmaar van de Middeleeuwen, de Gouden Eeuw en de achttiende eeuw. De tentoonstelling is gratis te bezichtigen tijdens de openingstijden van de publiekshal.

Bijzondere archeologische en bouwhistorische ontdekkingen aan Langestraat 49 Op plek van schoenenwinkel en kledingzaak stond in middeleeuwen één groot pand

Langestraat 49 en 51 tijdens de werkzaamheden

4

Aan de Langestraat 49 en 51, in de monumentale panden waar we nu schoenen kunnen kopen bij Van Haren en kleding bij Mango, blijkt in de middeleeuwen één eenvoudig pand te hebben gestaan met slecht één bouwlaag. Heel anders dan de latere elitewoningen op deze plek voor hooggeplaatste Alkmaarders onder wie zeeheld Adriaan van Daalen. De renovatie van de schoenenwinkel begin dit jaar, bood gelegenheid voor archeologisch onderzoek dat ook nog eens mooie vondsten uit de beerput opleverde.

Het gemeentelijke monument aan de Langestraat 49, waar nu de schoenenwinkel gevestigd is, werd gebouwd in 1879. In februari van dit jaar werd de begane grond flink op de schop genomen. Omdat er een nieuwe betonvloer moest komen, werd bijna een halve meter grond uit het hele pand verwijderd. De ervaring leert dat aan de Langestraat resten uit vroegere tijden vaak direct onder het vloerniveau aangetroffen worden, dus vandaar dat het graafwerk plaatsvond onder archeologische begeleiding.

Niet voor niets, bleek al snel, want in de eerste decimeter onder de betonvloer werden al meteen middeleeuwse huisresten gevonden.

Bovendien bleek dat Langestraat 49 nauw verbonden was met het buurhuis op nummer 51. Toen daar in 2001 de ABN-AMRO bank vertrok, werd al een spectaculaire ontdekking gedaan. Uit bouwhistorisch onderzoek bleek namelijk dat zich hier achter de achttiende-eeuwse lijstgevel nog een volledig laatmiddeleeuws pand bevindt.

Het mooie is dat de kleinschalige opgraving dit jaar bij de burens belangrijke nieuwe informatie opleverde over beide panden, naast bijzonder vondstmateriaal uit de beerput.

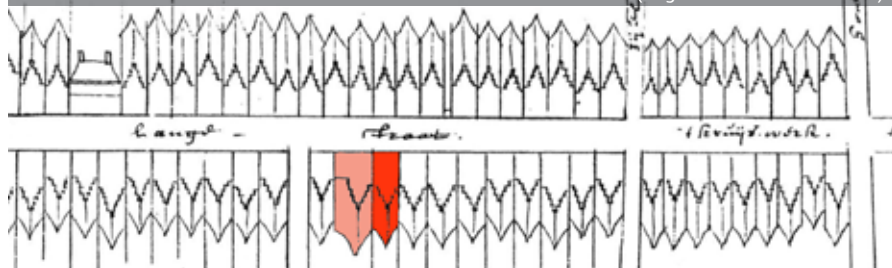
De oudste bewoningssporen in de opgraving op Langestraat 49 bestonden uit leemvloeren met vrij liggende stookplaatsen. Het gevonden scherfmateriaal dateert globaal uit het midden van de veertiende eeuw. Muren van dit huis zijn niet teruggevonden maar zullen waarschijnlijk hebben bestaan uit hout en/of leem.

■ EÉN GROOT ERF

In een volgende fase blijkt Langestraat 49 samen met nummer 51 één groot erf te hebben gevormd. Ongeveer een meter binnen het bestaande pand aan de Langestraat 49 werd namelijk de fundering gevonden van een zijmuur van Langestraat 51. De fundering, die gedateerd kan worden in de periode 1375 tot 1450, was ondiep aangelegd en gemaakt van een zachte baksteen van 22 x 10,5 x 5 cm. In elk geval was de fundering te licht gebouwd om een verdieping te kunnen dragen. Dit huis had een simpele leemvloer en verschilt daarmee nog sterk van de 'stadskastelen' van de toenmalige stedelijke elite. Wel stond het pand op een ruim terrein, want op de plek van Langestraat 49 kwam nog anderhalve eeuw lang geen andere bebouwing van betekenis.

Het was een verrassing voor de archeologen dat de bebouwing langs de Langestraat dus

Detail van de anonieme gevelkaart uit circa 1670, de beide panden rood aangegeven (Regionaal Archief Alkmaar)

niet van het begin af aan aaneengesloten is geweest!

Dit bescheiden huis bij Langestraat 51 heeft er overigens niet lang gestaan. Het werd in het midden van de vijftiende eeuw vervangen door een pand van een heel ander kaliber. Een pand dat dermate degelijk in elkaar zit dat het er grotendeels nog staat. Het gaat hier om een fors bakstenen huis met een verdieping en met onder het achterste deel een souterrain of ondiepe kelder. Aan de westkant zat – onder de steeg – een beerput waarin helaas vrijwel geen vondsten werden aangetroffen. De plek van Langestraat 49 werd in deze periode gebruikt als zijtuin.

■ HUIS VERGROOT

Bij bouwwerkzaamheden in de zestiende eeuw is het huis aan de Langestraat 51 enorm vergroot. Bij het onderzoek in 2001 werd al geconstateerd dat het voorste deel van dit pand uit deze periode stamt.

Dit jaar echter, ontdekten we dankzij de opgraving op Langestraat 49, dat deze bouw fase zich over beide kavels uitstrekte. Het resultaat is te zien op de stadskaat van Cornelis Drebbel uit 1597. Daar zien we een groot huis op de plek van Langestraat 51 met een dak haaks op de straat. Daarnaast een bijbehorend zijhuis op de plek van Langestraat 49. Dit huis had een lager dak, parallel aan de straat.

Ook op Langestraat 49 zijn er bovengronds nog delen van dit oude huis bewaard gebleven. Niet alleen om de gedeelde tussenmuur met nummer 51, maar ook de linkerzijmuur staat er nog. Deze delen waren dus stevig genoeg om gehandhaafd te worden bij de latere grote bouwwerkzaamheden in 1879, 1909 en 1935.

Funderingen van de achtergevel van het 16de-eeuwse huis, met erachter: rechts een waterkelder, midden een 17de-eeuwse keldertrap en links een 20ste-eeuwse betonkelder

■ BEERPUT

De hoofdvorm van het complex was een U-vorm. Dat maken we op uit de opgraving van een smalle achterkeuken aan de achterzijde van Langestraat 49, die al bij deze bouw fase gebouwd moet zijn. Op deze plek werd ook nog een forse ronde beerput gevonden met de fundering van een toilethokje. Het oudste vondstmateriaal uit deze put komt uit de periode 1525 tot 1550.

De beerput is eeuwen in gebruik gebleven, hoewel hij wel deels werd opgeschoond. Dat gebeurde zo tussen 1650 en 1675, waarschijnlijk in verband met de herbouw van de achterkeuken. Dit alles kan onderdeel zijn geweest van een ingrijpende verbouwing van het pand. Op een kaart van de gevels in de binnenstad uit circa 1670, zien we namelijk een trapgevel op Langestraat 49, met het dak haaks op de straat. Ook het pand aan de Langestraat 51 is dan gewijzigd, want de steeg is op deze kaart overdekt tot een inpandige gang.

■ DRIE EEUWEN BEERPUTVONDSTEN

Aan het begin van de twintigste eeuw, raakte de beerput op nummer 49 ernstig verstoord door de bouw van een forse betonnen kelder. De arbeiders kwamen toen bij het graven de nog intacte en holle beerput tegen. Ze sloopten een groot deel van de stortkoker en stortten alles in de holle ruimte. Het resultaat was dat al het vondstmateriaal verspreid door de beerput lag, vertrappt tot scherven met een versnipperd karakter. Desondanks is het toch gelukt om een groot deel van de beerinhoud te bergen en een flink aantal voorwerpen te completeren. De beerput is bijna drie eeuwen in gebruik geweest, met een start ergens tussen 1525 en 1550 tot rond 1825. Het grootste deel van het gevonden materiaal dateert echter uit de periode 1575 tot 1675. Dit zijn allemaal gebruiksvoorwerpen en fragmenten van gebruiksvoorwerpen die passen bij een welgesteld huishouden. Er zijn opvallend veel Italiaanse voorwerpen gevonden, net als glaswerk in Venetiaanse stijl en Chinees porselein.

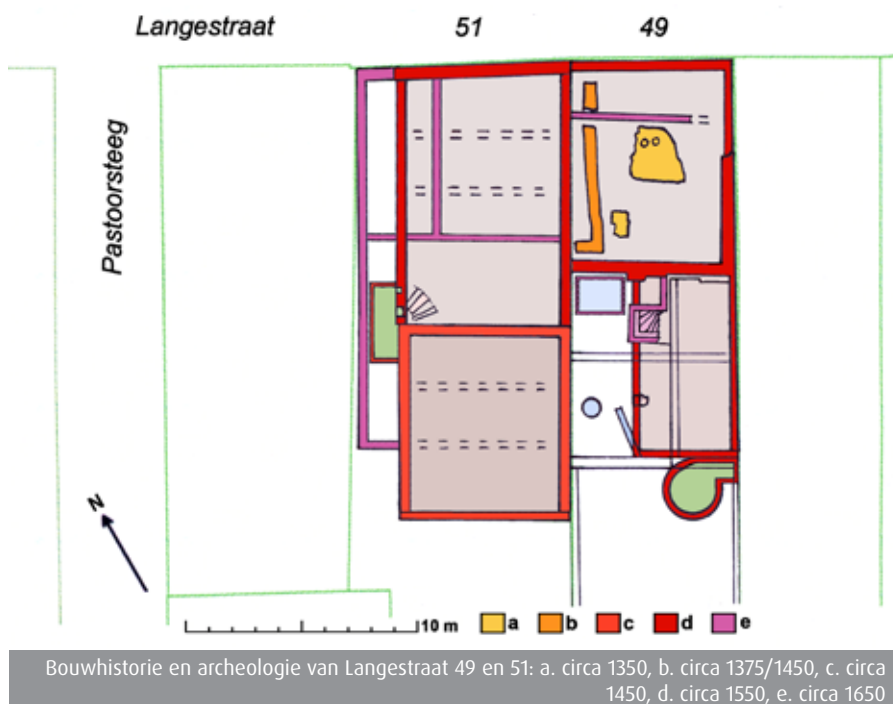
Opvallend is dat zowel het oudste als het jongste vondstmateriaal verhoudingsgewijs het minst werd aangetroffen. Dat er weinig is gevonden uit de oudste periode, komt waarschijnlijk door de (gedeeltelijke) opschoning van de beerput. Een verklaring voor het ontbreken van vondsten uit de latere periode kan alleen gevonden worden in een mogelijke verandering van de manier waarop dingen werden weggegooid...

■ VOORAANSTAANDE BEWONERS

Waarschijnlijk ook in de tweede helft van de zeventiende eeuw is het pand in twee aparte woonhuizen gesplitst. Beide werden bewoond door de meest vooraanstaande families in de stad. Zo woonde op Langestraat

Graafwerk in de beerput: 'ouderwets handwerk'

Bouwhistorie en archeologie van Langestraat 49 en 51: a. circa 1350, b. circa 1375/1450, c. circa 1450, d. circa 1550, e. circa 1650

49 onder meer boekdrukker Jan van Beyeren met zijn zuster Jacoba. Jacoba trouwde in 1753 met de welgestelde ondernemer Gerrit Post die ook in het pand kwam wonen. En in 1766 trad zijn zoon Reinier in het huwelijk met het buurmeisje van Langestraat 51, de schatrijke Anna Stuurman. Op die manier werden vader en zoon dus burens. Dat het in deze periode niet meer ging om eenvoudige woningen, blijkt wel uit de Verpondingen (ofwel onroerend goed belasting) die voor beide panden moesten worden betaald. Deze behoorden tot de hoogste in de stad. In 1730 bedroegen de huurwaarden 164 gulden voor Langestraat 49 en 225 gulden voor nummer 51.

■ ZEEHELD

Begin negentiende eeuw had Langestraat

49 nog een illustere bewoner. Adriaan van Daalen, geboren in Monnikendam op 6 juni 1773, werd in 1822 eigenaar van het pand. En gedurende dat hij hier woonde, maakte hij een flinke carrière bij de marine. Zo werd Van Daalen in 1882 benoemd tot ridder van de Nederlandse Leeuw voor het redden van het schip de Waterloo met opvarenden en in 1838 werd hij bevorderd tot Schout-bij-Nacht. In 1858 overleed hij op 84-jarige leeftijd aan de Langestraat 49.

Rob Roedema en Peter Bitter

Bron: Wevers, L., en C. Boels, 2001: *Langestraat 51 te Alkmaar. Bouwhistorische opname en deelontledingen*, Utrecht (rapport bureau Vlaardingbroek en Wevers).

Monumenten & Archeologie op Facebook

Tussendoor ook op de hoogte blijven van ontwikkelingen in Alkmaar op het gebied van Monumenten & Archeologie?

Like onze Facebookpagina Monumenten- & Archeologie-Alkmaar en lees en praat mee!

Onder de eerste **200ste likers** verloten we het boek

Machtig & Prachtig Alkmaar

Drie nieuwe archeologische rapporten

Er zijn weer drie nieuwe archeologische rapporten toegevoegd aan de RAMA-reeks. Dat zijn de nummers 19, 20 en 21. De rapporten vertellen meer over opgravingen in de afgelopen jaren aan de Laat, de Hofstraat en de Boterstraat.

■ RAMA 19: DE LAAT

Dit rapport is getiteld "Vroeger aan de Laat". Er worden drie opgravingen uit 1998, 2008 en 2009 die aan de Laat zijn uitgevoerd in detail behandeld. Als afsluiter worden nog wat gedachten over de bewoningsgeschiedenis van de Laat beschreven. Het rapport bevat 222 pagina's, is full colour uitgevoerd en zeer rijk geïllustreerd.

■ RAMA 20: HOFSTRAAT

Dit rapport is getiteld "Historische grond. Opgravingen in en naast de synagoge in de Hofstraat in 2011." In 2011 werd de synagoge gerestaureerd. Tijdens deze restauratie is er bouwhistorisch en archeologisch onderzoek uitgevoerd. Uit historisch onderzoek is gebleken dat het ouderlijk huis van Cornelis Drebbel op de plaats van de synagoge heeft gestaan. In dit rapport worden de uitgevoerde opgravingen uitvoerig beschreven. Het rapport bevat 71 pagina's, is full colour uitgevoerd en zeer rijk geïllustreerd.

■ RAMA 21: BOTERSTRAAT

Dit rapport is getiteld "Het verre verleden van een Moor. Archeologisch onderzoek bij

Boterstraat 4 en 6/8 in 2011". In 2011 werden Boterstraat 4 en 6/8 ingrijpend verbouwd. Voorafgaand aan de werkzaamheden werden de panden bouwhistorisch en archeologisch onderzocht. Het bleek dat hier in de 14de eeuw een zeer groot bakstenen huis heeft gestaan. Het rapport bevat 82 pagina's, is full colour uitgevoerd en zeer rijk geïllustreerd.

■ AANSCHAFFEN

De rapporten zijn te verkrijgen via www.spa-uitgevers.nl RAMA 19 kost €32,50, RAMA 20 €12,50, en de prijs voor RAMA 21 bedraagt €13,50.

Moderne monumentenzorg

Glazen trappenhuis brengt Kennemerpark 15 in 21e eeuw

“Wij waren positief verrast door het advies van Monumentenzorg van de gemeente Alkmaar,” vertelt Cees-Jan Oostwouder naar aanleiding van de recente verbouwing van zijn woning aan het Kennemerpark 15. De tip om te kiezen voor een moderne oplossing voor het trappenhuis in plaats van een oplossing in de oorspronkelijke stijl, leidde tot een eindresultaat waar de eigenaars trots op mogen zijn. Het pand is genomineerd voor de puienprijs van de Historische Vereniging Alkmaar.

Ontwerp glazen trappenhuis en het resultaat...

Het indrukwekkende pand aan het Kennemerpark nummer 15, werd in 1875 gebouwd door W.F. Stoel, die een groot deel van de woningen bouwde aan het in 1873 ontworpen Kennemerpark. Opvallend aan het pand is de gestuukte brede voorgevel met centrale entree. Opdrachtgever was burgemeester Maclaine Pont, die midden jaren zeventig van de negentiende eeuw, samen met zijn gezin, het Moriaanshoofd aan de Langestraat vervulde voor deze groene oase.

■ TRAPPENHUIS

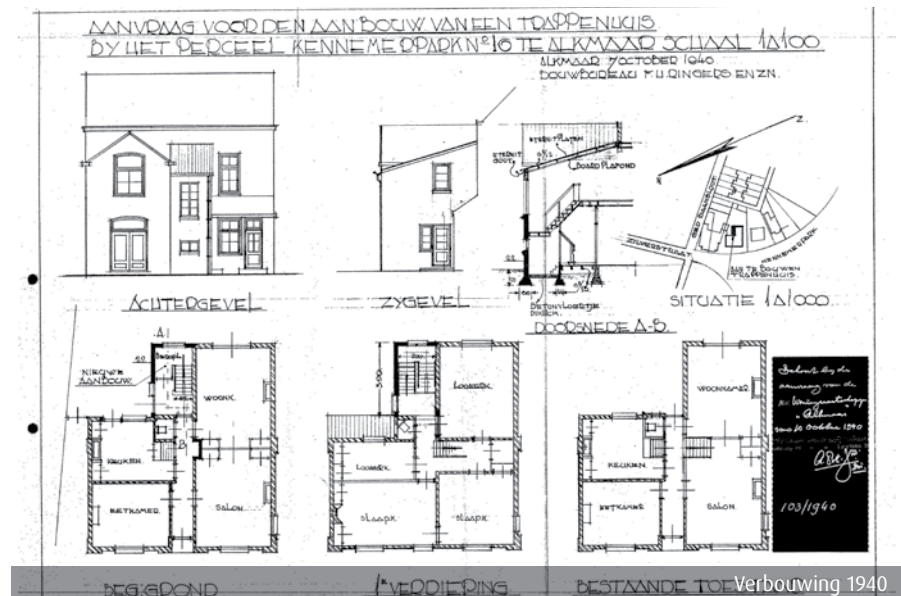
Verrassend genoeg ging, achter de imposante voorgevel van het pand, een veel bescheidener L-vormige plattegrond schuil. De trap was oorspronkelijk weggewerkt in de kast tussen de kamers-en-suite. Geen groots trappenhuis dus, zoals we kennen van de achttiende-eeuwse voorbeelden van brede woonhuizen. In 1940 echter, werd een trappenhuis aangebouwd en bij een verbouwing in de jaren zeventig van de vorige eeuw, kwam er een

aanbouw bij voor de keuken. Dit was eigenlijk een verdere versterking van de informele en misschien zelfs wat rommelige aanblik van de achtergevel van het pand. Al met al een groot contrast met de imposante voorzijde.

De huidige eigenaar, Cees Oostwouder, besloot tot de recente verbouwing om meer ruimte te creëren voor zijn gezin. Deze ruimte werd gevonden aan de achterzijde door het volume af te maken en van de L-vorm een rechthoek te maken. Omdat de kavel waarop het pand staat taps toeloopt naar achteren, was het resultaat

■ POSITIEF VERRAST

“Wij waren positief verrast door de suggestie van de bouwhistorica van de gemeente om te kiezen voor een moderne oplossing,” vertelt eigenaar Cees-Jan Oostwouder. “Wij hadden een tekening ingediend, geheel in oude stijl, maar zij stelde voor daarvan af te wijken. Dat maakte ons enthousiast. Toen we vervolgens in een kasteeltje in Maastricht een prachtige glazen verbinding zagen tussen twee gebouwen, hebben we daar een foto van gemaakt en dat aan de architect voorgelegd. Het leuke was dat ook de welstandscommissie positief was. Die kwam ook nog met een paar goede tips.”

een asymmetrische achtergevel. Dit maakte het onmogelijk om het nieuwe trappenhuis naadloos aan te laten sluiten op de negentiende-eeuwse strakke, sobere en vooral symmetrische architectuur. De oplossing werd gevonden in de keuze voor een modern glazen trappenhuis, dat in vorm, maat en schaal aansluit op de centrale risaaliet (ofwel het vooruitstekende deel) van de voorgevel.

Al met al heeft deze samenwerking geleid tot een waardevolle architectonische toevoeging aan het pand. Een moderne en monumentale oplossing die het pand met een grote stap direct in de 21ste eeuw heeft geplaatst. Compleet in de geest van de eerste bewoner Maclaine Pont. Als we kijken naar de bijzondere schuiframen met metalen roeden die hij liet plaatsen in zijn eerste woning, het Moriaanshoofd, is duidelijk dat ook deze voormalig burgemeester van Alkmaar de moderne tijd bepaald niet schuwde.

Het fysieke bewijs van de houten stad NL-zaak zat in op één na oudste pand van Alkmaar

Jarenlang kende heel Alkmaar en omgeving het pand aan de Mient 16 als de NL-zaak, ofwel de Naamloze zaak. Nu de historische winkel is gestopt, en het pand wordt klaargemaakt voor restauratie, was er een mooie gelegenheid voor bouwhistorisch onderzoek met als unieke vondst een vijftiende eeuws eiken houtskelet op zowel de begane grond als de eerste verdieping. Dit betekent dat Mient 16 het op één na oudste pand van Alkmaar is.

Bouwhistoricus Odwin Ralling wijst op de houten regel in het muurwerk

Het bouwhistorisch onderzoek is uitgevoerd door Odwin Ralling in opdracht van de nieuwe eigenaar Segesta Groep BV. Dit onderzoek is de basis voor de restauratie en verbouwing van het rijksmonument aan de Mient, nummer 16. Ook de met dit pand verbonden buurpanden (nummer 14 en 10) zijn onderzocht.

Na de vondst van het opmerkelijke houtskelet werd in opdracht van de gemeente een aanvullend dendrochronologisch (ofwel jaarringen-) onderzoek gedaan. Met behulp van een holle boor wordt dan een aantal houtmonsters genomen. Door de verschillende breedtes van de jaarringen te vergelijken met bekende groeicurves, kan het hout vervolgens worden gedateerd. Hieruit bleek dat het houtskelet en de kap stammen uit circa 1489 tot 1492 met een marge van zes jaar. Dat betekent dat dit pand het op één-na oudste pand van Alkmaar is. Bij onderzoek aan de Huigbrouwerstraat 24, iets verderop,

zijn namelijk houten balken uit 1472 (plus of min zes jaar) aangetroffen.

■ RANKEN

Bijzonder is dat bij Mient 16 de gehele houtconstructie van het voorhuis uit de vijftiende eeuw stamt en dat het houtskelet nog bijzonder gaaf is. Op de verdieping zijn de sleutelstukken met peerkraal en rozetten nog geheel aanwezig. Het achterhuis van het pand is opgetrokken in de eerste helft van de zeventiende eeuw. In die periode is waarschijnlijk ook de schildering met ranken aangebracht op de balken op de begane grond van zowel het voor- als achterhuis.

Het houtskelet op de verdieping van het voorhuis is nog vrijwel geheel aanwezig. De zware moerbalken worden ondersteund door een sleutelstuk met de kenmerkende versiering van een peerkraal aan het uiteinde

en rozetten op de hoeken. Dit gegeven op zich was al een goede indicatie voor een vroege datering.

Het sleutelstuk en de dekbalk worden verbonden met de houten muurstijl door middel van een korbeel. Dit geheel vormt samen het houtskelet. Op de dekbalken liggen kinderbintjes (kleine balkjes). Hier overheen komen dan de vloerdelen.

■ SPREIDSEL

Bijzonder is dat tussen vloerdelen en kinderbintjes nog het eiken spreidsel aanwezig is. Dit zijn dunne vellen hout, een soort fineer, die niet alleen zorgen voor stofafdeling van de kieren maar ook voor een mooie aanblik vanaf de onderzijde.

Omdat de constructie zelfdragend is, zorgt het metselwerk slechts voor de buitenschil. Het pand had oorspronkelijk zelfs houten zijwanden. In de stijlen van het houtskelet zijn inkepingen gevonden voor houten regels waarop het beschot was vastgenageld. Op de begane grond is deze houten regel nog aanwezig in het later aangebrachte metselwerk. Dit zijn de eerste fysieke sporen van houten zijwanden die in de stad zijn gevonden. Op basis van de stadskeuren (de statuten van de stad) die deze houten zijwanden verboden wegens brandgevaar waren we al bekend met het fenomeen, maar nu hebben we fysiek bewijs in handen van Alkmaars verleden als houten stad.

Carolien Roozendaal
bouwhistorica

Het houtskelet met peerkraal sleutelstuk op de verdieping

Onder de eerste **200ste likers**
verloten we het boek

**Machtig & Prachtig
Alkmaar**

Vondsten in de foyer

Een plank vol Duitse Roemers

In de mooie en gezellige foyer annex café van het Stedelijk Museum Alkmaar zijn sinds korte tijd ook archeologische vondsten te zien. De indrukwekkende vitrine wordt re-

Een hoge en een lage beker uit 1500-1550 en twee berkemeiers uit 1525-1600 (94LAA88AA, 92VDA2CY, 93LANBP5A-GAA, 88LUT-BP)

gelmatig gevuld met weer nieuwe topvondsten. Genietend van een kopje koffie of een heerlijke biologische lunch, kunt u zich hier vergapen aan het serviesgoed dat de voormalige bewoners van Alkmaar gebruikten. Vaak is zelfs het adres van de toenmalige eigenaars bekend...

Ook de Alkmaarse burgerij volgde in de loop der eeuwen de laatste mode in tafelservies en drinkerei. Gedeeltelijk natuurlijk om te

Vroege roemers uit 1600-1625 (94RTV-AN, 99BL0123AAX, 95HBS2-AAD, 020DG46AAZ)

pronken met aanwezige rijkdom. Omdat van de meeste vondsten het huisadres van de gebruikers bekend is, kunnen de archeologen de huisraad vergelijken met de bouwhistorie van de huizen én de historische gegevens over de bewoners.

■ GROEN WALDGLAS

Veel serviesgoed is gemaakt bij onze oostburen. Dankzij de beschikbaarheid van goede grondstoffen én de Rijnhandel ontstond in de vijftiende eeuw in de bosrijke gebieden in Duitsland grootschalige dorpsnijverheid in de vorm van het zogenoemde 'Waldglas'. De gebruikte grondstoffen gaven dit 'Waldglas' een herkenbare groene kleur. Bij vondsten uit de periode van vóór 1600 is dit glaswerk in Alkmaar alleen aangetroffen bij de grootste huizen met de rijkste bewoners.

Een gladde platte nop, een puntnop en een braamnop

Rond 1500 werden vaak puntige noppen op de glazen aangebracht, zodat de gebruiker het glas ook met vette vingers kon vasthouden. Vanuit dit model is een noppenglas ontwikkeld met een uitstaande bovenhelft, de 'berkemeier', genoemd.

■ ROEMER

Rond 1600 ontstaat vervolgens de 'roemer'. Dat is een beker met een afgeronde bovenhelft. De geknepen standing is hier vervangen door een voet van gewonden glasdraad. Dit klassieke model verschijnt rond 1625, de noppen gestempeld in een braam-motief. In de tweede helft van de zeventiende eeuw wordt de roemer eleganter en krijgt het glas een slanke en hoge onderhelft. Deze slanke roemer, die al steeds meer op ons wijnglas begint te lijken, wordt ook in die tijd vooral gebruikt voor het drinken van wijn.

In de economische hoogtijdagen van de Gouden Eeuw werden roemers vervolgens een massaproduct. In de zeventiende eeuw zijn ze met miljoenen per jaar verhandeld en in die periode kwamen ze dan ook in de meeste Alkmaarse huizen voor.

De 'klassieke' roemers uit 1625-1675 (01LANBP8-AAG, 020DG46AAG, 90BRE-86AAB, 93LANBP2AAM, 99BL0123AAS)

Daarna begon het kenmerkende groene glaswerk te verdwijnen. De nering is grotendeels ten onder gegaan aan de concurrentie van stevig kleurloos glaswerk uit andere productiecentra.

Peter Bitter

Literatuur:

Rob Roedema, 2004: *Drinken en klinken. Zeven eeuwen glaswerk in Alkmaar*, in: P. Bitter e.a., *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond, Alkmaar (tevens themanummer Vormen uit Vuur 186/187)*, p.48-70.

Leden van de Oude Schutterij, door Willem Bartsius, 1634, met roemers in de handen (Stedelijk Museum Alkmaar)

Kettinganker hield als duig om een ton de kerk in bedwang

Het was wel even schrikken, toen eind vorig jaar tijdens een inspectie van de Kapelkerk scheuren werden ontdekt in de zo mooi bewaard gebleven westgevel. De boosdoener bleek een roestig kettinganker. Even was er de angst dat door verwijdering van de roestige delen de historische waarde van de gevel voorgoed zou worden aangetast. Die vrees bleek ongegrond. De mooie gotische nis bleef bewaard en de verwijderde staven van het nooit vermoede kettinganker vormen een bijzondere historische vondst.

Tijdens de laatste restauratie van de Kapelkerk, in de periode 2001 tot 2003, werd de westgevel van de kerk met enige terughoudendheid aangepakt. Dit om de gevel, die sinds de bouw bijna ongewijzigd is gebleven, intact te laten. Eind vorig jaar echter, tijdens een inspectie met een hoogwerker, werden voor het eerst scheuren en opbolling van het metselwerk opgemerkt.

In het muurwerk verscholen bleken de restanten aanwezig te zijn van wat vermoedelijk een kettinganker is geweest. Zo'n kettinganker is een krans van ijzeren staven rond het hele gebouw, die is ingemetseld in het muurwerk. Het heeft dezelfde functie als een duig om een regenton. Dit smeedijzer, dat normaal onzichtbaar is, verraadde nu

zijn aanwezigheid door roest, uitzetten en scheurvorming in de gevel. Dit gaf duidelijk aan wat een verwoestende werking ijzer kan hebben in metselwerk. Roestend ijzer zet namelijk met onweerstaanbare kracht uit tot zeven- tot wel tienmaal de oorspronkelijke dikte van het metaal.

■ VISBLAASTRACERING

Zorgwekkend was dat de scheuren precies door de kop liepen van de nis met de enig overgebleven originele visblaastracing. Een tracing is een stenen versiering met geometrische patronen in gotische vensters en nissen, in dit geval in de vorm van een visblaas. Dat wil zeggen, een ronde tracing die aan één kant puntig toeloopt. Toen echter de scheuren op deze plek in de gevel werden ontdekt, werd gevreesd dat de noodzakelijke ingreep noodgedwongen alsnog tot groot verlies van historische waarde zou leiden. De tracing had in dat geval wel nagebouwd kunnen worden, maar zou dan slechts een fractie van de waarde hebben gehouden, hoe netjes de tracing ook zou worden gekopieerd.

Maar de vrees was ongegrond. Nadat de steigers waren geplaatst en het werk werd aangevat, bleek de eerste klap meteen raak. De metselaar van aannemer Akerbouw BV zette in één keer zijn beitел precies op de zere plek. Door vervolgens extra veel moei-

Verbinding van het kettinganker.

te en aandacht te besteden aan een zorgvuldige sloop, kon het roestende ijzerwerk netjes worden verwijderd met slechts een minimale schade aan de tracing.

■ OOG EN GAFFEL

De toch wel opmerkelijke vondst bestaat uit een ijzeren staaf met een doorsnede van circa 1,1 x 3,9 cm, aangetroffen in de noordgevel van de hoofdbeuk. In de haaks daarop staande westgevel, ter hoogte van de geboorte ofwel de onderzijde van de ramen, werd een restant van zo'n staaf gevonden. Op de hoek van de ene staaf is een oog gesmeed en aan de andere staaf zit een gaffel. Hier doorheen is een verticale ankerstaaf of schieter van 2 x 3 x 58 cm gestoken, die tegen doorvallen is geborgd met een kort stukje ijzer. Op andere plekken in de Kapelkerk werden dergelijke ankers (nog) niet gevonden.

Hoewel de verbinding alle typische kenmerken heeft van een laatmiddeleeuws kettinganker, stelt de vondst de bouwhistorici ook voor vragen.

Op basis van de waarnemingen tijdens de laatste restauratie van de kerk, hebben Jan van der Hoeve en Taco Tel de bouwfases van de kerk beschreven. Deze beschrijving is verschenen in deel 13 van de Alkmaarse Historische Reeks.

En hoewel het kettinganker tot de oudste onderdelen van het kerkgebouw moet behoren, is onduidelijk in welke bouwfase het is aangebracht. Het kettinganker liep vermoedelijk rond de hoofdbeuk van de kerk, die is gebouwd in het eerste kwart van de zestiende eeuw. De eerste vijf traveeën (delen van het gebouw) zijn van omstreeks 1510 en na een bouwpaauze werden in 1518 de laatste drie traveeën toegevoegd. Wellicht

Regionaal Archief en Archeologisch Centrum exposeren samen

Vrijdag 4 oktober is het nieuwe archiefdepot van het regionaal Archief Alkmaar feestelijk geopend. Behalve het nieuwe depot was deze dag ook de nieuwe gezamenlijke tentoonstelling van het Regionaal Archief Alkmaar en het Archeologisch Centrum van de gemeente Alkmaar voor het eerst te bezichtigen.

De expositie laat zien dat Alkmaar een lange en indrukwekkende geschiedenis heeft, die niet alleen bovengronds te zien is, maar ook ondergronds. En niet alleen Alkmaar is vertegenwoordigd maar ook allerlei bijzondere historische documenten uit de regio zijn hier te zien. Op de wand en de vloer prijkt een uitvergroete kaart van Noord-Holland uit de tweede helft van de

zeventiende eeuw. En in de ruimte staan diverse tafels waarop de historische documenten per gebied te zien zijn en een aantal archeologische vondsten uit Alkmaar.

Op de andere grote wand is aan de hand van een drietal verhalen te zien hoe de bronnen van het Regionaal Archief en de archeologische vondsten de geschiedenis aanvullen en deze ieder vanuit een andere kant belichten. Geschreven bronnen vertellen ons veel, maar archeologische vondsten laten soms een deel van het verhaal zien dat anders nooit verteld zou kunnen worden.

De tentoonstelling is gratis te bezoeken in de expositieruimte van het Centrum voor Kunst en Erfgoed aan de Bergerweg 1 in Alkmaar.

staken de ankers aan de oostkant met ankerknopen uit de onvoltooide muren zodat deze na de bouwpaauze konden worden verlengd.

Als bijzonderheid kan nog worden gemeld dat de ankers ook dwars door de gotische vensters van de zuidgevel moeten hebben gelopen, vermomd als onderdeel van de

glas-in-loodramen: de brugstaven. Waarschijnlijk heeft het kettinganker zijn functie al verloren tijdens de aansluitende verbouwingen en vergrotingen van de kerk, die uiteindelijk in 1707 zijn huidige vorm en omvang bereikte. Maar het blijft opmerkelijk dat over de aanwezigheid van zulke restanten niets in de overlevering bekend is. Het kwam niet naar voren tijdens de ingrijpende vernieuwing van de venstervormen in 1864. En ook tijdens de minstens zo ingrijpende restauratie van 1953 tot 1956, is er geen melding van gemaakt.

Anne Pauptit

Restauratie Advies en Begeleidingsbureau
-rlalb-

Onder de eerste **200ste likers**
verloten we het boek

Machtig & Prachtig
Alkmaar

facebook

**Dit interview is op verzoek
van de geïnterviewde
om privacy-redenen
niet meer beschikbaar**

Bijzondere bodemvondsten

Getapt...

Bij opgravingen aan de Langestraat, het Waagplein en het Baanpad, kwamen de afgelopen jaren drie tapkranen tevoorschijn. Eén van hout en twee van metaal. Ze zijn afkomstig uit de zeventiende en achttiende eeuw. Een periode waarin de Alkmaarders nog niet konden beschikken over vers leidingwater en bier met een laag alcoholpercentage de meest gangbare drank was...

Alkmaar was in de zeventiende en achttiende eeuw rijk aan bierbrouwerijen. Zo was er Het Zwaard aan de Oudegracht, het Fortuin aan De Laat, De Starrekroon aan de Turfmarkt en Den Burg aan de Bierkade.

De Alkmaarse brouwers gebruikten helder duinwater dat in waterschuiten vervoerd werd naar Alkmaar, waar er bier van werd gebrouwen.

De vraag naar bier nam in de tweede helft van de achttiende eeuw af omdat dranken als koffie, thee en wijn steeds populairder werden.

■ DRANKORGEL

De drie gevonden tapkranen werden gebruikt om bier of wijn uit houten vaten te tappen. Om zo'n kraan te bevestigen, ofwel het 'vat aan te slaan', werd eerst een gat voorgeboord in de deksel van het vat. Vervolgens werd

Een drankorgel in een herberg, Vlaardings Museum (Anoniem)

de tap (het lange deel van de tapkraan) in het houten vat geslagen. Als de tap was bevestigd, werd de kraan aangebracht. Die bestond uit een stop met een ronde opening en een handgreep. Dan werd het vat op zijn kant gezet en het tappen kon beginnen.

Meer houten vaten op elkaar gestapeld, vormen een zogeheten drankorgel, waaruit verschillende drankjes konden worden getapt. Zo kon je naar behoefte ook eens uit een ander vaatje tappen...

■ HOUTEN KRAAN

Bij opgravingen aan het Baanpad is in 1999 een complete houten tapkraan gevonden,

houten tapkraan, gevonden bij de opgravingen op het Baanpad

daterend uit de tweede helft van de achttiende eeuw en met een lengte van 16 cm. Op deze plek in de stad waren diverse herbergen gevestigd, waaronder De Schelvisch met kolfbanen die in de achttiende eeuw waren aangelegd.

De gevonden houten tapkraan werd gebruikt om wijn uit een vat te tappen.

■ METAAL

De twee andere kranen zijn van metaal en werden beide uit één stuk gegoten.

De handgrepen van deze kranen werden vaak versierd en zo nu en dan voorzien van een makersmerk. Die versieringen konden bijvoorbeeld bestaan uit een ring, een dierfiguur of een driepas (drie ronde gaatjes).

Een exemplaar van messing met een driepasversiering is gevonden in 2000, tijdens een

tapkraan met driepasversiering uit de Langestraat

opgraving uit een beerput aan de Langestraat 16-18. De kraan is geknikt door het hardhandig inslaan in het vat. De lengte is 20 cm en hij komt uit de zeventiende eeuw. Deze tapkraan is voorzien van een makersmerk in de vorm van een half maantje. Duidelijk is een gezichtje te zien met een oogje, een neus, een mond en een kin.

makersmerk van de kraan, gevonden in de Langestraat

In een beerput op het Waagplein werd drie jaar later, in 2003, een bronzen tapkraan opgegraven. Deze kraan, ook uit de zeventiende eeuw, is 16 cm lang.

De tuit en handgreep van de kraan zijn afgebroken en vervolgens is de handgreep gesoldeerd. Vermoedelijk heeft de herbergier bij het inslaan van de tap gruwelijk misgeslagen...

Karin Beemster

tapkraan van brons, gevonden bij de opgravingen op het Waagplein

Colofon

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroepen Monumenten & Archeologie.

Afbeeldingen: uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar. Vorm en Opmaak: Team DTP gemeente Alkmaar.

Druk: Dékavé, Alkmaar. Eindredactie en interviews: Judith Flapper

Gratis abonnement: monumenten@alkmaar.nl

Informatie Archeologie: Archeologisch Centrum, in Centrum voor Kunst en Erfgoed, Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar.

archeologischcentrum@alkmaar.nl; 072 - 8508440.

Informatie monumentenzorg: Gemeente Alkmaar; Postbus 53, 1800 BC Alkmaar; monumenten@alkmaar.nl.

Restauratie-adviseurs: dhr. A.W. Berkenpas 072-5488812, dhr. H. Krabbendam 072-5488814.

Monumentenloods: 06 - 113 26 174. Bouwhistorie: Mw. C. Roozendaal 072 - 5488816. www.alkmaar.nl.